

Moc a autorita: genderové hledisko

Radka Janebová¹

JANEBOVÁ, R. Moc a autorita: genderové hledisko. in JANEBOVÁ, R., KAPPL, M., SMUTEK, M., eds. *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. s. 39. ISBN 978-80-7041-118-6

Abstract

The use of authority by social workers is a topic that has concerned the profession for years. Social workers frequently experience conflicts in exercising authority, particularly as they try to reconcile the values and expectations of practice with the demands of society. This text focuses on the fact that social work is predominantly a female profession, but factors associated with power and authority such as assertiveness and dominance are traits associated with males.

Sociální práci vnímám jako Odyssea, který proplouvá mezi Skyllou a Charybdou. Součástí každodenní práce je riziko, že buď skončíme ve víru trablí klientky/klienta nebo nás rozdrťí útes tlaku společnosti. Vede mě k tomu přesvědčení, že sociální pracovnice a pracovníci by měli svá rozhodování zakládat na hodnotách své profese a že právě profesionalita je jediným správným vodítkem, které může zprostředkovat harmonizaci potřeb klientů s požadavky společnosti bez systematického příklonu k jedné straně. V české odborné literatuře se pokoušejí spolu s Odysseem plout například Musil (2004) v rozboru dilemat mezi symetrickým a asymetrickým přístupem ke klientovi/klientce, Úlehla (1999) či Kopřiva (1997) mezi pomocí a kontrolou, Laan (1998) mezi blízkostí a odstupem ke klientovi/klientce či Salamon (2001) mezi prioritou zakázky klientky/klienta či zakázky zadavatele služby. Každý z uvedených autorů vnímá nebezpečnost obou příšer poněkud jinou optikou a také nabízí odlišné námořní mapy, nicméně všichni se shodují na základních faktech: 1. Obě příšery musíme brát vážně. 2. Věřit, že nám jedna z nich poskytne stálé útočiště, je cestou do pekla. 3. Spoléhat se musíme na vlastní námořnické dovednosti.

Přeloženo do jazyka sociální práce: Systematické příklony ke klientovi/klientce nebo naopak ke společnosti a jejím institucím mohou být pro morálně etické rozhodování velmi nebezpečné a cestou, jak se takovým jednostrannostem vyvarovat, je založit rozhodnutí na nezávislosti profese sociální práce, etických hodnotách, které s ní jsou spojeny, a připravenosti balancovat² mezi požadavky společnosti a potřebami klienta. Automatický příklon ke klientovi může vést k rezignaci na závazek sociální práce přispívat k řádu ve společnosti, naopak jednoznačná tendence uznávat a vyžadovat dodržování všech společenských norem může připravit sociální práci o reformní potenciál zlepšovat poměry ve společnosti. Nechci se zde věnovat otázce etiky sociální práce, protože ta je v současnosti tak trochu zmatená vstupem postmodernistické perspektivy a potřebuje nějaký čas na to, aby se rozhodla, zda bude založena na obecných etických principech, na morálně-etické odpovědnosti konkrétní(ho) sociální pracovnice/pracovníka, na nějaké nové geniálně vytvořené variaci obou pojetí etiky nebo na jejich pluralitě či dalších nových formách. To, co považuji za východisko tohoto textu je, že ambivalenci a balancování mezi klientem a

¹ Mgr. Radka Janebová, Katedra sociální práce a sociální politiky, PdF, Univerzita Hradec Králové, e-mail: radka.janebova@uhk.cz.

² Toto balancování a dilemata s ním spojená mohou nabývat různých podob, podle toho, zda ho provádí pracovnice/pracovník preferující pomoc, kontrolu nebo ideální typ, který přijal obě složky sociální práce do svého jednání (více viz Musil, text v tomto sborníku).

společností vnímám jako nedílnou součást sociální práce, a domnívám se, že se jedná o jedinečný atribut, který vymezuje sociální práci od jiných pomáhajících profesí.

Představením tohoto primárního východiska tedy logicky připouštím a zároveň zdůrazňuji, že nedílnou součástí sociální práce je uplatňování moci a autority. Pro bližší vyjasnění těchto pojmů si vypůjčím vymezení Yelaji (Musil, 2004:92), kde je „moc“ chápána jako schopnost způsobit takovou změnu chování klienta, která odpovídá záměrům pracovníka/pracovnice. Oproti tomu „autorita“ pomáhající(ho) spočívá v přesvědčení klienta, že když jej bude chtít sociální pracovníce/pracovník ovlivnit, tak její/jeho snaha je oprávněná a díky tomu může být úspěšná. Následně pak Yelaja (Musil, 2004:92) rozlišuje dva druhy autority: „Přidělená autorita“ spočívá v uznání vlivu, který plyne z postavení pracovníka/pracovnice v organizaci, zatímco „přirozená autorita“ je založena na uznání osobních a profesních kvalit pracovníka/pracovnice. Takovéto rozlišení může posloužit jako užitečný analytický rámec při zkoumání genderového hlediska uplatňování moci a autority v sociální práci - tedy při naplňování cíle tohoto textu.

Cílem tohoto článku je analyzovat atributy sociální práce, jako jsou moc a autorita, z hlediska genderové perspektivy. Zabývám se otázkami, jak vnímají ženy sociální pracovníce a muži sociální pracovníci svou moc, jak lze sledovat rozložení autority mezi oběma pohlavími a jak je autorita mužů a žen respektována těmi, vůči kterým se projevuje – tedy klienty? Nejde mi o nalezení odpovědi ve smyslu „je to tak“, ale naopak o nastolení v českém kontextu nových otázek ohledně působení genderových aspektů na výkon sociální práce.³ Tím připouštím svou spřízněnost s postmodernistickým respektive spíše poststrukturalistickým⁴ feminismem, i když zároveň přiznávám, že je někdy velmi těžké „vzdát se vědění“. Vzhledem k tomu, že v české společnosti se genderová témata ještě neetablovala podobným způsobem, jako k tomu došlo v zemích západní a severní Evropy či severní Ameriky, nelze zatím v naší odborné literatuře nalézt příliš textů, které by se zabývaly vzájemným vztahem genderu a sociální práce. Pokud se nějaké texty objevují, jedná se buď o kompilace zahraničních studií (např. Janebová, 2005, 2006a, 2006b, 2006c, 2007), o snahu aplikovat vybrané feministické metody do praxe (např. Riglová, Dastlík, 2006) nebo o popisy a návody metod práce se ženami rozdílných cílových skupin, které však explicitně nereflektují genderovou dynamiku (přičemž převládá tematika domácího násilí). Ani tentokrát nevyjdu ze svého vlastního stínu a budu v důsledku absence českých zdrojů čerpat ze zahraničních, opět především anglosaských pramenů. Nejde mi o slepou aplikaci zahraničních zkušeností a poznatků do českého kontextu, ale o transport v zahraničí aktuálních otázek do české sociální práce. Idealistickou vizí tohoto textu je inspirovat studentky/studenty, praktičky/praktiky a také akademické kruhy k reflexi genderových aspektů sociální práce.

Logická struktura textu začíná úvahou o genderovém kontraktu a jeho vlivu na životy mužů a žen s mírnými přesahy do sociální práce, přičemž se stručně zamyslím nad podobou

³ Genderové rozdíly lze zkoumat na mnoha dalších rovinách, nicméně já se v tomto textu budu zabývat pouze kategoriemi moci a autority.

⁴ Za společnou charakteristiku obou post-směrů lze považovat averzi k jasným pozitivistickým definicím a kategoriím. Poststrukturalismus je chápán jako diskurs modernismu a o modernismu, jako způsob pohledu na svět, který zdůrazňuje konstruovanost identit a zájmů, konfliktů a aliancí, sociálních a politických institucí, čímž připouští kolektivní konstrukci identit. Oproti tomu postmodernismus připouští pouze malé příběhy z heterogenních „pozic subjektu“ individuí a odmítá jednotlicí, všezahrnující a obecně platná vysvětlení a snaží se je nahradit rozdílností a jednotlivostí. Texty k sociální práci se rozlišením těchto dvou pojmů příliš nezaobírají a za postmodernistické myšlení je vydáváno i to, co by filosofové patrně vymezili jako poststrukturalismus. Vzhledem k tomu, že i já ve svém textu připouštím kolektivní konstrukci identity, je vhodnější označit mé stanovisko jako poststrukturalistické.

genderového kontraktu v České republice. K otázkám moci a autority z genderové perspektivy mě posune krátký historický exkurs do sociální práce. Následně se budu zabývat v zahraničí pozorovanými genderovanými faktory výkonu moci a autority a na závěr se pokusím nastolit konkrétní otázky, které pro nás ze zahraničních výzkumů mohou vyplývat.

Stručný exkurs ke genderovému kontraktu

Poststrukturalistická perspektiva vychází z předpokladu, že lidská společnost je sociálně konstruována, a že tudíž něco jako objektivní realita neexistuje nebo není bezprostředně důležitá pro rozhodování lidí, kteří jednájí spíše podle toho, jak se jim realita jeví. Zdáni dané objektivní reality budí tlaky „kolektivního vědomí“, které jsou prezentovány jako „přirozený“ řád věcí. Upozorňuje také na to, jak silně jsou propojeny vědění a moc, jak dochází k disciplinaci a sebekontrolě lidí skrze kolektivní představy, jak mají věci fungovat řádně. Jednou z takovýchto sdílených kolektivních představ je právě genderový kontrakt, který upravuje, jak by se měla chovat „řádná“ žena a jak by se měl chovat „opravdový“ muž. Genderový kontrakt je souborem implicitních a explicitních pravidel, která ženám a mužům připisují různou práci a hodnotu, odlišné zodpovědnosti a povinnosti. Jeho základem jsou všudypřítomné stereotypní představy o tom, co je komu přirozeně dané, určené, vrozené, čím by se měl kdo řídit, co by měl dělat. (Hašková, 2000)

V euroamerické kultuře dominuje představa ženy, lokalizované v privátní sféře rodiny, ženy pečující, zaměřené na vztahy, emotivní, intuitivní, přizpůsobivé, nekonfliktní, pro kterou je důležitý její vzhled (van der Vlugt, 1994; Dominelli, 2002; Land, 1995; Taylor, 1995). Oproti tomu muž je lokalizován ve veřejné sféře politiky a práce, má být nezávislý, přiměřeně agresivní, ovládat druhé a nesmí vykazovat ženské atributy (např. Badinter, 1999; Taylor, 1995; Dominelli, 2003; van Elst, 1994; Christie, 2001).

Závaznost těchto požadavků časem značně eroduje a zmenšují se také sankce, které přicházejí s jejich nenaplněním, nicméně díleč výzkumy věnované pojetí genderového kontraktu obyvatelkami a obyvateli České republiky ukazují, že jeho klíčové parametry stále v myslích lidí setrvávají.

Například studie Haškové (2001) ukazuje, jak ženy statisticky významněji spojují rodičovství s naplněním života, Rašticová (2001), Václavíková Helšusová (2001) či Hašková a Křížková (2003) na kvantitativních datech zjistily nerovné rozdělení domácích prací, na kterých výrazněji participují ženy a Hašková (2004), která se přímo zabývala preferencí tradičního pojetí genderových rolí v české rodině, došla ke statistickým výsledkům, kdy v roce 2003 si stále 91 % mužů a 89 % žen v České republice myslelo, že hlavním úkolem muže je finančně zabezpečit svoji rodinu, a 79 % mužů a 78 % žen se domnívalo, že péče o malé děti je převážně záležitostí ženy. Podobně odkazuje k pojetí genderového kontraktu zjištění Haškové a Křížkové (2003), z něhož vyplynulo, že třetina žen a polovina mužů nepovažují za správnou výměnu genderových rolí, kdy žena zajišťuje hlavní příjem rodiny a muž pečuje o domácnost.

Pokud budu předpokládat, že výše uvedené výzkumy jsou validní a do určité míry reprezentují podobu genderového kontraktu v české společnosti, pak je třeba reflektovat normativní očekávání a jejich vliv na české muže a ženy. Proces socializace, probíhající skrze rodinu, vrstevníky a instituce, do určité míry limituje svobodu volby dívek a chlapců a mužů a žen jednat svobodně v rámci ustaveného genderového uspořádání.⁵ Je otázkou, nakolik se osamocený člověk – muž či žena – může vymanit z takovýchto normativních očekávání, bombardujících ho ze všech stran? A chce se z nich vůbec člověk vymanit?

⁵ Například školka, kterou navštěvuje má dcera, zakazuje chlapcům hrát si v kuchyňce, dívky mají zakázán kostým Spidermana, meč je prezentován jako hračka nevhodná pro dívky.

V rámci pojednání o genderovém kontraktu nelze pominout sociobiologický argument ženské a mužské „přirozenosti“: Nejsou muži a ženy lokalizováni ve svých sférách prostě proto, že ženám je „přirozeně“ blízká doména rodiny a mužům naopak sféra veřejná? Mě osobně k odmítání tohoto argumentu vede zvyšující se nespokojenost především žen ale i mužů s jejich „úděly“. Obecně se ukazuje nižší spokojenost žen s manželským životem. Stěžují si na nedostatek blízkosti, komunikace, účasti muže na chodu rodiny.

Ze statistiky ČSÚ vyplývá, že počet rozvodů na návrh ženy činí 66 % z celkového počtu rozvodů, na návrh muže je jich 34 % (Kubičková, 2003). Podobně jsou ženy nespokojeny s reálným stavem v rozdělení domácích prací a požadují větší aktivitu mužů v rámci domácích prací i v péči o děti (Hašková, Křížková, 2003). Řada mužů naopak odmítá maskulinní ideál „opravdového muže“, orientuje se na rodinu a odmítá stereotypní porozvodové přidělování dětí do péče matek.

Nechci podporovat ani ideu nezměnitelné předurčenosti. Tento příspěvek vychází z předpokladu, že existuje škála mezi extrémní feminitou a extrémní maskulinitou, na níž se pozice mužů a žen mohou prolínat, nicméně „kolektivní tlaky“ vedou muže i ženy k poněkud jiné lokaci na této škále, než kdyby měli absolutní svobodu volby.

Vedle horizontálního uspořádání genderového kontraktu určuje pozici mužů a žen ve společnosti také jeho mocenská (vertikální) struktura. Pokud je genderový kontrakt založen na dichotomním myšlení, reprezentovaném protikladu mužského a ženského bytí, pak, jak upozorňuje řada feministek, je nezbytným důsledkem nadřazenost jednoho bytí nad druhým. Dichotomní myšlení vede k ustavení jedné formy bytí jako základní a dominantní, zatímco druhá je odvozená, inferiorní, „jiná“. Dominelli (2003) upozorňuje, že „jinakost“ (*othering*) je process sociální exkluze, který rozděluje lidi na dvě skupiny: jedni jsou označeni jako ti uvnitř (*insiders*), což je privileguje v uplatňování moci, zatímco druzí jako ti venku (*outsiders*), kteří jsou naopak z moci vyloučeni. Moc logicky náleží „insiderům“ na úkor „outsiderů“.

Feministky se shodují, že euroamerická kultura je postavena na nadřazenosti mužů nad ženami, které zastávají pozici „outsiderů“. Atributy, přisuzované ženám, jsou v této kultuře méně hodnocené než atributy přisuzované mužům. Reprezentuje to vyšší symbolické i praktické (finanční) ohodnocení veřejné sféry, oproti sféře rodiny, ale i stereotypní nahlížení na schopnosti a možnosti mužů a žen. Takovéto zhodnocování charakteristik, spojovaných s muži, a znehodnocování charakteristik, spojovaných se ženami, se nazývá sexismus. Ženy jako inferiorní gender jsou považovány za neschopné provádět práci přisuzovanou mužům a jsou tlačeny do pečovatelských a opatrovatelských aktivit – obvykle spojených s privátní sférou, ve které pečují o děti, manžele a seniory.

Jako příklad sexismu v pomáhajících profesích může sloužit výzkum Ruth Simpson z Velké Británie, kde autorka zjistila, že muži pracující v pomáhajících profesích (konkrétně na pozicích zdravotních bratrů) si myslí, že mají více respektu a dostávají náročnější úkoly než jejich kolegyně (zdravotní sestry). Tyto výhody přisuzovali svému mužství, které je podle nich důvodem, proč je pacienti a ostatní lidé oceňují více než ženy. Jeden z lékařů k tomu přímo řekl: „*Myslím, že lidé upřednostňují, aby jim špatné zprávy řekl muž spíše než žena - vypadá to, že jsou bráni vážně.*“ Dále se ukázalo, že mužští pečovatelé ztráceli typicky podřízenou roli a zvyšoval se status jejich práce, zatímco ženské sestry byly vnímány jako příliš „uctivé a neassertivní“, než aby byly brány vážně lékařským personálem. Autorka studie interpretovala svá zjištění právě podhodnocením péče, poskytované ženami, kdy je taková péče vnímána jako „přirozená“ část jejich ženskosti, zatímco u mužů je považována za přednost. (Ward, 2005) K podobnému závěru došla i Williams (Cree, 2001), která zjistila, že v typicky ženských profesích je mužství výhodou a je více ceněno, než ženství. Muži jako žádané výjimky jsou tak pravděpodobněji „povšimnuti“ a to urychluje jejich kariéry. Muži jsou také více oceňováni za „pečovatelské“ kvality (jako citlivost k druhým, schopnost vyjádřit pocity, emoce a soucit), zatímco u žen jsou považovány za samozřejmost. Muži jsou

pak také za stejný výkon více (symbolicky i finančně) hodnoceni, protože jsou v netypické genderové roli.

Přítomnost sexismu v naší společnosti může podpořit několik dalších příkladů:

Například problematizace vysoké participace žen v určité společensky relativně významné oblasti, kdy se společnost straší feminizací školství a zdravotnictví, zatímco o maskulinizaci byznysu a vědy se nehovoří.

Problematizace absence otců v rodinách, spojená s otázkou, kam se bude ubírat vývoj „opravdového muže“ ve společnosti, kde chlapce vychovávají jen matky (spolu s učitelkami)?

Při výměně rolí v rodině, kdy se žena stává živitelkou rodiny a muž pečuje o děti, je opět obdivován spíše muž, který k tomu podle většiny nemá „přirozené schopnosti“. Oproti tomu ženy se s žádným obdivem nesetkávaly, přestože také zvládaly genderově netypickou roli (Sedláček, Janoušková, 2005).

Platová diskriminace žen oproti mužům na stejných pozicích.

Sexismus lze pozorovat již od začátku socializace lidské bytosti, např. již u tříletých dětí jsem pozorovala, že chlapci si odmítají hrát s dívkami s odůvodněním, že „jsou jenom holky“⁶. Taylor (1995) upozorňuje, že pokud celá socializace vede k utvrzování žen v jejich zaměření na krásu, pečovatelsství a podřízenost, zatímco společenské hodnoty preferují mužské atributy, není divu, že podřadnost žen je internalizována oběma pohlavími.

Klíčovou otázkou je, nakolik je podobou genderového kontraktu s jeho stereotypy a sexismem poznamenána česká sociální práce? Položím dokonce trochu méně postmodernistickou otázku: Je vůbec možné, aby sociální práce zůstala genderovým kontraktem nedotčena?

V odborném diskursu sociální práce to vypadá, že tomu tak je. Sociální pracovník je typicky popisován jako genderově neutrální a sama profese se prezentuje, jako by měla genderově neutrální organizační rámec, když se hovoří o abstraktních pracovnících, kteří zastávají abstraktní genderově neutrální práci.

Genderovaná historie sociální práce

Role mužů a žen v sociální práci ovlivňují vedle genderového kontraktu také její historická tradice a teoretické zázemí.

Ženy a zákeřné dědictví charitativní sociální práce

Propojení charity a žen je při pohledu do minulosti západní kultury patrné. Evolucionářská ideologie rozdílných schopností mužů (racionální, nezávislí, výkonově orientovaní) a žen (začleňující, expresivní, intuitivní) pomohla vybudovat sociální práci jako povolání vhodné pro ženy. Bylo to dáno vírou, že ženy mají přirozenou schopnost pomáhat druhým. Ženy měly také skrze „dobrý ženský vliv“ modifikovat postoje, chování a životní styl chudých. V tom lze nalézt určitý paradox, protože dochází k paralelní oslavě „kultu ženství“ a zároveň k jeho znehodnocování společenským diskursem ženské nedokonalosti a druhořadosti. (Daly, 1995)

Daly (1995) v kanadském kontextu podotýká, že pro ženy bylo poměrně jednoduché pracovat jako sociální pracovníce v době před profesionalizací sociální práce. Žena „přirozená“ pečovatelka tehdy „přirozeně“ pečovala o potřebné a byla jim svou „ženskostí“ mravním vzorem. I v časech sekularizace společnosti se ženy přiklonily k sekulární interpretaci „kultu dobrého ženství“: žena je benevolentní, domácky orientovaná, sebe-obětující, představující

⁶ Podobný jev lze pozorovat i u malých dívek, které mohou s podobným odůvodněním odmítat chlapce, nicméně je otázkou, nakolik lze takové jednání interpretovat sexisticky a nakolik ho lze přikládat např. zkušenosti s vyšší vyspělostí dívek v porovnání se stejně starými chlapci.

ideál morálky. Charitativní sociální práce nevyžadovala od žen uplatňování reflektované autority. Ne, že by charita byla prostá prvku moci, ale normativně působily spíše společenské tlaky a podmínky zásluhovosti než ženy samotné. S profesionalizací sociální práce se situace změnila, protože rozvoj profesní etiky a systém vzdělávání vytvářejí tlak na reflexi moci a autority ze strany pomáhajících. Moc a autorita jsou považovány za konstruktivní prvky sociální práce. Neopominutelný je také vliv nového manažerismu a jeho důraz na kontrolu a dohled. Zatímco pro muže je tento požadavek konzistentní s jejich genderovou rolí, pro ženy představuje značný problém. Ženy jsou často přitahovány k sociální práci kvůli atributům pomoci, opatrování a pečovatelskému přístupu, ale praxe je založena na uplatňování moci a autority. V praktických situacích pak ženy mohou mít problémy nakládat se svou mocí a autoritou nebo oboje *a priori* dokonce odmítají. Taylor (1995) upozorňuje na rizika související s takovou strategií, kdy není tento přístup pouze naivní, ale může být škodlivý vůči zájmům klientů, kteří se v konečném důsledku nemohou vyhnout moci a autoritě přítomným ve struktuře společnosti. Rezignace na kontrolu vede k neprofesionálnímu výkonu sociální práce, protože „připojení k řádu“⁷ v určitých situacích nelze dosáhnout bez užití moci a autority.

Je příznačné, že „problém moci a autority“ žen není aktuální pouze pro ženy samotné, ale pro celou sociální práci. Daly (1995) si všímá vzniku nového modelu, který označuje jako „institucionalizaci konceptu oddělených sfér“ v profesi sociální práce. Jako by se vytvářely dvě „říše“ sociální práce: mužská a ženská. Zatímco muži „okupují říši“ zahrnující přístup k profesionálním, politickým a ekonomickým zdrojům moci a vlivu, tak ženy setrvaly říši devatenáctého století, ve které jsou jejich činnosti spojovány s „morální ekonomii“ neziskového sektoru společnosti. Nicméně takovýto model se ukazuje díky profesionalizačním ambicím sociální práce jako dlouhodobě neudržitelný.

Sociální práce zahrnuje velký paradox: Je považována za typicky ženské povolání, je spojována s typicky ženskými kvalitami (expresivita, péče o druhé, na lidi orientované chování) a je spojena s normativním očekáváním, že ji budou dělat ženy. Na druhou stranu jsou zde stejně jako v ostatní veřejné sféře více hodnoceny tzv. stereotypně mužské kvality (výkon autority, racionalita). Jedním z projevů tohoto paradoxu je požadavek na defeminizaci sociální práce. Daly (1995) připisuje tyto snahy dvěma okolnostem. První je založena na předpokladu, že by se díky vyšší přítomnosti mužů, jejich „intelektu a vědeckosti“ v profesi pozvedl status povolání. Za druhou příčinu požadavku defeminizace sociální práce pokládá snahy o reprodukci stávajícího diskursu o vztahu žen k moci a autoritě. Pokud ženy „přirozeně“ nemají schopnost výkonu moci a autority, pak by neměly zastávat pozice a povolání, kterým jsou moc a autorita imanentní. Jedná se tedy o jakousi strategii, jak uchovat stávající mocenské uspořádání ve společnosti tím, že ženy budou vyloučeny z činností zahrnujících moc.⁸

Dva příklady sexismu v genezi teoretické základny sociální práce

Reimer (1984) vytyčuje dva psychologické koncepty, které významně ovlivnily sociální práci a explicitně propagují ideu podřadnosti žen: Za prvé se jedná o Freudovu psychoanalýzu a za druhé o Kohlbergův koncept morálního rozvoje.

Freud vymezoval ženy jejich deficitem vůči mužům. Absence penisu ovlivňuje ženskou morálku dvěma způsoby: „ženská kastrace“ vede k méně rigidní a autonomní struktuře superega a ženský psychický život je ovládán narcismem, vinou, prázdnotou a dalšími

⁷ Za předpokladu kritické reflexe tohoto řádu.

⁸ Problém tohoto přístupu je spojen s tím, že při současné téměř molekulární analýze moci se ukazuje, že určitá forma moci je zahrnuta téměř ve všech činnostech lidské existence.

„psychickými nedokonalostmi“. Psychoanalytická teorie také výrazně spoluutvářela diskurs, vztahující se k ženské moci. V průběhu dospívání musí jak synové, tak dcery konfrontovat mateřskou moc. Především synové musí odmítnout opatrující péči jejich matky, aby získali svou autonomii. Naopak matka, která si zachovává svou moc nad muži, je prezentována jako deviantní. (Reimer, 1984) To vede ke dvěma zásadním důsledkům pro život žen: Ženy, které užívají moc a autoritu, jsou asertivní a prosazují se, jsou onálepkovány jako „hysterické“ či „dominantní“ a budí v odborném i veřejném diskursu značný odpor. Příkladem z českého kontextu může být problematizace dominantní matky v psychologické literatuře, zatímco podobný fenomén, zabývající se dominantním otcem, v podobné šíři nalézt nelze⁹. Druhým důsledkem je, že ženy díky této patologizaci ztrácejí účinný nástroj, jak se prosazovat. Každá žena (včetně sociálních pracovník při výkonu práce) je tak postavena před dilema, zda se podřizovat (mužům) a být „řádná žena“ nebo zda se prosazovat (vůči mužům) a potýkat se s nálepkami „hysterky“, „dominy“, „zlé tchyně“ apod.

Zatímco Freud vycházel z vnitřní morální kapacity žen, Kohlberg zdůvodňoval svou teorii rozdílnou ženskou zkušeností. Ve své teorii rozdílného vývoje pohlavních rolí rozvinul Piagetovu teorii kognitivního vývoje a vytvořil škálu morálního rozvoje, která hierarchicky rozlišuje prekonvenční stadium uplatňování čistě individuálního (sobeckého) hlediska přes konvenční stadium akceptace společenských norem a hodnot k nejvyššímu postkonvenčnímu stadiu reflektivní perspektivy k normám a hodnotám, které zahrnuje konstrukci univerzálně platných morálních principů. Na této škále se ženy umísťovaly níže než muži, protože muži měli více tendenci uznávat abstraktní principy při řešení morálních dilemat, zatímco ženy se více řídily vztahy. Ze svých zjištění Kohlberg odvodil nižší stadium morálního rozvoje žen oproti mužům. Praktické dopady na diskurs o ženách byly takové, že byla potvrzena jak jejich „iracionalita“, tak méněcennost ve srovnání s muži. Na druhou stranu je třeba vyzdvihnout určitý posun, který Kohlbergova teorie přinesla do pojetí pohlavních rolí svým důrazem na vliv procesu učení při zrání dívky a chlapce (Karsten, 2006).¹⁰ Nicméně, důsledkem této teorie pro praxi může být další potvrzení a zvnitřnění podřadnosti žen u obou pohlaví v sociální práci. Na praktické rovině se může projevit například nižším sebevědomím žen sociálních pracovník a naopak pocitem nadřazenosti u mužů sociálních pracovníků.

⁹ V této souvislosti doporučuji zadat obě hesla („dominantní matka“, „dominantní otec“) do internetového vyhledávače (v mém případě Google) a ukáže se, že zatímco „dominantní matka“ je na webu velmi frekventovaná a je spojována se vznikem řady psychosociálních problémů, jako např. mentální bulimie či anorexie, anomální vývoj chlapců apod., tak ke spojení termínu „dominantní otec“ dochází spíše výjimečně a pokud se již objevuje, je to v souvislosti s genetikou, kdy vyhledávač uměle propojí hesla „otec“ a „dominantní“ heterozygot.

¹⁰ Kohlbergův koncept následně přezkoumávala a upravila Carol Gilliganová (2001), která nahradila hierarchický mód teorie módem komplementárním. Na základě výzkumných studií morálních dilemat, došla k názoru, že muži jsou učeni vnímat jako klíčový morální imperativ respektovat práva druhých (etika spravedlnosti), zatímco pro ženy je morálním imperativem rozpoznat trápení světa a ulevit mu (etika péče). Ženy pak řeší morální dilemata s ohledem na zachování vztahů, zatímco muži upřednostňují abstraktní morální principy. Výrazným přínosem Gilliganové je, že považuje obě pojetí morálky za rovnocenné, když nejvyšší postkonvenční stadium vyžaduje propojování obou konceptů: Ženy, učení orientované na sebeobětování, začínají v nejvyšším stadiu morálního rozhodování balancovat potřeby své s potřebami druhých, zatímco muži, učení orientovaní na autonomii a oddělenost od druhých, do svého pojetí spravedlnosti zakomponují potřeby druhých a rozdílnosti. Gilliganová považuje za rys morální zralosti u obou pohlaví schopnost zakoušet *self* jak jako autonomní bytost, tak jako bytost spojenou s druhými. Nicméně, je otázkou, nakolik snaha o zrovnoprávnění obou konceptů morálního rozvoje ovlivnila dominující diskurs o ženách a mužích. Z postmodernistického hlediska je třeba upozornit na přetrvávající dualitu a odlišnost mužů a žen v teorii Gilliganové, což se odráží na posilování genderových stereotypů.

Je otázkou, nakolik Freudova a Kohlbergova teorie ovlivňují českou sociální práci. K nalezení odpovědi by bylo třeba prozkoumat, nakolik jsou součástí kurikul škol sociální práce, ať již v explicitní nebo implicitní podobě, nakolik je jejich prezentace genderově reflektována a nakolik je jejich výklad následován dalšími polemizujícími nebo korigujícími teoriemi? Nicméně, např. Daly (1995) jim v kanadském prostředí přikládá značný vliv při utváření profesních dovedností žen i mužů v sociální práci.

Důsledky pro muže a ženy v sociální práci z hlediska moci a autority

Moc a gender

Moc a autorita jsou integrální součástí sociálního, právního a etického kontextu profese sociální práce. Způsob, jakým sociální pracovníci/pracovnice rozumí přirozenosti moci a autority v jejich profesi a jejich vztah k nim, se významně přenáší na jejich efektivitu coby profesionálů/profesionálek (Taylor, 1995). Řada zahraničních autorek a autorů se domnívá, že genderové stereotypy, spojené s vírou, že ženy a muži disponují rozdílnými schopnostmi a kvalitami, výrazně ovlivňuje pozice žen i mužů v sociální práci (např. Reimer, 1984; Taylor, 1995; Hicks, 2001; Christie, 2001; Pringle, 2001; Pease, 2001; Keppler, 2006).

Je-li v tomto textu moc chápána jako schopnost způsobit takovou změnu chování klienta, která odpovídá záměrům pracovníka/pracovnice (Musil, 2004:92), pak by měla logicky následovat otázka, zda lze takovou schopnost nějak genderově diferencovat? Vzhledem k tomu, že definice pojednává o záměrech pracovníka/pracovnice a nikoliv záměrech či posláních organizace, vyplývá z ní, že moc zahrnuje určité mocenské pole, vytyčené organizací a jejími kompetencemi, které pracovník/pracovnice mohou využít ve svůj prospěch kompletně, částečně, či ho mohou odmítnout. Moc tedy nelze chápat jako neměnnou proměnnou, ale jako osobní volbu pracovnice či pracovníka. Vzhledem k tomu, že osobní volba není nezávislý akt, ale probíhá v rámci sociálních struktur, lze vliv genderového kontraktu na pojetí moci ze strany mužů a žen v sociální práci, považovat za dostatečně aktuální otázku.

Nakolik si tedy ženy profesionálky přinášejí do profesní arény způsoby, ke kterým byly socializovány jako ženy? Např. Taylor (1995) se domnívá, že genderová socializace ovlivňuje schopnost výkonu autority (polarizované na dominanci/submisivitu), takže ženy mají díky stereotypům spojeným s pohlavní rolí větší problémy při jejím uplatňování, naopak role žen ve vztahu k autoritě byla vždy definována jako ta, která zahrnuje závislost, podřízení a bezmocnost. Asertivita, moc a dominance jsou atributy, které byly tradičně spojovány s maskulinitou. Historicky vymezená stereotypní role ženy ve společnosti jen těžko může zůstat bez odezvy při výkonu profese a může vést k předpokladu, že muži sociální pracovníci jsou více kompetentní než ženy. (Taylor, 1995)

Pokud lze tedy interpretovat moc jako otázku volby, je možné, že ženy budou přistupovat k vymezení vlastní moci jinak než muži. Pak lze zkoumat otázku, nakolik je tendence preferovat (malé) terapeutické paradigma (sociální práce) ze strany pomáhajících genderově podmíněno? Může souviset jednostranné rozhodnutí „pouze pomáhat“ a stát se „obhájcem/obhájkyňou klienta“ s genderem pomáhající(ho)?

Jak tedy ženy vnímají svou moc? Lze v zahraničních textech nalézt rozdílné interpretace vlastní moci ze strany mužů a žen v sociální práci? Zajímavý pohled na „volbu“ žen při výkonu profese nabízí Taylor (1995), která se nepřiklání k myšlence, že ženy se přímo vzdávají moci, ale domnívá se, že muži a ženy vnímají moc jiným způsobem. V mužském pojetí bývá moc definována jako „moc nad druhými“ „moc dominovat (skrže peníze a kontrolu)“, zatímco ženská interpretace moci zahrnuje atributy osobní autority více než

dohledu, ovlivňování více než nařizování, sebe-kontroly při výkonu moci, uchování vlivu klienta i v pozici závislosti. Ženy v profesi jsou podle Taylor více demokratické a je pro ně typické, že svou odpovědnost a vliv ochotněji vystavují veřejné kontrole.

Podobně Keppler (2006), zabývající se rolí žen-supervizorek v supervizi, uvádí, že když se ženy mají rozhodnout mezi mocí a intimitou, mnoho žen přisuzuje vyšší hodnotu intimitě, a výsledkem je, že odmítají zahrnutí moci do vztahů. Zároveň nachází rozdíl mezi ženským a mužským konverzačním stylem, což může ovlivňovat distribuci moci. Muži užívají konverzační styl, který je založen na podpoře hierarchií, zatímco ženy staví na vztazích. Ženy jsou socializovány k tomu, aby se více zaměřovaly na proces než na výsledek. Již hry mladých dívek se zaměřují na kooperaci, spojitost, vztahy, flexibilitu a přizpůsobivost. Skrze tyto procesy si ženy rozvíjejí silné skupinové dovednosti – skupinové řešení problémů, hledání konsensu, kooperativní schopnosti a demokratické způsoby řízení organizací. Ženská zkušenost vidí a užívá moc odlišně - moc je vnímána jako vztahová – moc posilovat jedince uvnitř propojeného vztahu. (Keppler, 2006)

Pro českou sociální práci tak může vyplynout otázka, zda tento diferencialistický pohled na odlišné pojetí a výkon moci mužů a žen lze nalézt i v našich organizacích sociální práce? A s tím souvisí otázky, jak interpretují vnímání a výkon moci čeští muži sociální pracovníci, jak se tyto interpretace budou lišit při práci se ženami a s muži, zda či v jaké podobě lze najít konkrétní formy sexismu u českých sociálních pracovníků?

Ze zahraniční literatury vyplývá, že muži se v souvislosti s vlastním pojetím moci potýkají se zcela opačným problémem než ženy – tedy jak regulovat vlastní moc, aby nedocházelo k jejímu zneužívání. Zajímavé je, že většina odborných textů se zabývá zneužíváním moci mužů sociálních pracovníků nad ženami klientkami. Např. Hicks (2001) přisuzuje tuto tendenci sexismu ve společnosti. Muži mohou mocensky působit buď explicitně (např. verbální stereotypizace žen či snižování ženských kompetencí) nebo implicitně, když aplikují přístup, který Arshad (Hicks, 2001) nazývá „anti-sexistický sexismus“ (*anti-sexist sexismus*). Dochází k tomu v situacích, kdy muž, který zná genderovou problematiku a který užívá jazyk genderové rovnosti, reálně přistupuje k ženám s postoji a chováním, které jsou diskriminační a opresivní. Pringle (2001) a Pease (2001) upozorňují, že sexismus se může projevit i v rámci dyády muž sociální pracovník a muž klient. Varují před tajným spojenectvím mezi mužem sociálním pracovníkem a mužem klientem, které může posilovat opresivní praktiky mužů vůči ženám. Druhý jmenovaný předkládá příklad, jak v rámci skupinové práce s muži, kteří spáchali domácí násilí, byla nahrávka sezení předložena k posouzení ženám-supervizorkám, a ty identifikovaly momenty, kdy muži sociální pracovníci přehlíželi projevy mužské dominance a privilegií. Dle Pease vede takové opomenutí k podpoře mužského abusivního a sexistického chování. Zároveň klade otázku, jak takové muže konfrontovat? Pokud bude konfrontace příliš silná, lze ztratit důvěru klienta, pokud nebude dostatečná, lze to interpretovat jako podporu těmto opresivním principům. Za cestu považuje reflexi vlastní socializace a zaobírání se vlastní genderovou subjektivitou, kterou reprezentuje jeho metoda „kolektivní práce s pamětí“ (Pease, 2000; Janebová, 2007).

Ne vždy musí být odlišný přístup mužů sociálních pracovníků vůči ženám interpretován jako sexismus. Může se místo toho jednat o snahu zachovat si hranice, jak uvádí Okamoto (2003), který neúměrně direktivní přístup mužů vůči ženám považuje za vědomou strategii k udržení mezi-genderových hranic. Ve své výzkumné studii, kde se zabýval problémy v udržení hranic mezi pracovníky a mladými klientkami, zjistil, že pro muže byla v řadě případů problémem atraktivita klientek a museli řešit sexuální etiku vzájemných vztahů. V této souvislosti zjistil, že jednou ze strategií, které muži sociální pracovníci rozvíjejí, aby si udrželi hranice ve vztazích s těmito klientkami, je direktivní přístup. V tomto případě se tedy nemusí jednat přímo o zneužití moci, ale spíše o využití moci k dosažení vlastního pojetí profesionality.

Nezbytnost citlivé analýzy výkonu moci mužů sociálních pracovníků nad ženami dokládá i studie Christieho (2001), který upozorňuje na nereflektované zneužívání moci vůči ženám skrze podporu tzv. „naučené bezmocnosti“ žen. Jedná se o ženskou životní strategii, kterou ženy volí ze strachu, že příliš mocná či kompetentní žena bude označena jako „neženská“. Společenská akceptace či dokonce očekávání ženské „bezmocnosti“ vede ženy skrze jejich zkušenosti s negativní reakcí na příliš dominantní jednání k volbě životní strategie, která je akceptovaná, a tudíž efektivní – k naučené bezmoci. Absence zohlednění genderového hlediska socializace žen v rámci intervence vede muže sociální pracovníky k nereflektované reprodukci genderových stereotypů. Tento příklad opět ukazuje, že ne vždy musí být to, co by pravděpodobně bylo při posouzení z hlediska profesionality, označeno za zneužití moci, zamýšleným projevem sexismu.

Analýza moci sociálních pracovníků a pracovníc z genderové perspektivy by tedy měla zohledňovat minimálně tyto následující dimenze: genderové aspekty ve vnímání vlastní moci, v jejím výkonu a v mezi-genderové perspektivě a účel (zne)užití moci (např. u mužů sexismus, nereflektovanost, strategie k udržení hranic).

„Přidělená“ autorita a gender

Autorita byla v předchozím textu vymezena jako přesvědčení klienta, že když jej bude chtít sociální pracovníce/pracovník ovlivnit, tak její/jeho snaha je oprávněná a díky tomu může být úspěšná (Musil, 2004). V rámci genderové analýzy je třeba odlišit „přidělenou autoritu“, která spočívá v uznání vlivu, který plyne z postavení pracovníka/pracovnice v organizaci, a „přirozenou autoritu“, založenou na uznání osobních a profesních kvalit pracovníka/pracovnice (Musil, 2004).

Zdánlivou genderovou neutralitu „přidělené autority“ může nahlodat detailnější pohled na vertikální a horizontální rozložení mužů a žen v profesi. Opět absentují statistické údaje z českého kontextu, takže se opírám o zahraniční zkušenosti. Odhady proporce mužů v sociální práci se většinou pohybují ve všech anglosaských zemích okolo dvaceti procent (Walton, 1975; Daly, 1995; Christie, 2001; Hicks, 2001; Pringle, 2001). Podle Daly (1995) jsou ženy obecně koncentrovány v těch oblastech sociální práce, kde mají nižší kontrolu nad zdroji, nižší politický vliv a nižší autonomii.

Genderový náhled na vertikální strukturu sociální práce ukazuje, že muži spíše zastávají vyšší manažerské pozice nebo se nacházejí v řídicích sociálně politických funkcích (např. McLean, 2003; Christie, 2001; Walton, 1975). Hearn (Christie, 2001) např. popisuje sociální práci jako semi-profesi, pro kterou je typické, že se v jejím rámci muži velmi rychle přesouvají do manažerských a specializačních pozic. Zabývá se také analýzou důvodů, proč muži vstupují do sociální práce, přičemž jeden z nich je právě touha těžit z vysoké kariérní podpory, kterou mají muži v sociální oblasti.

Tak Thompson and Marley (Keppler, 2006) zjistili, že ženy mají výrazně nižší podíl v oblasti supervize. Identifikovali pro ženy několik bariér k této specializaci: Muži-supervizoři i ženy-supervizorky sice zakoušejí podobný pracovní stres, nicméně ženy se dále musí potýkat se stresory, jako jsou diskriminace, genderové stereotypy a tokenismus. Tokenismus označuje fenomén, kdy je zástupce nějaké kategorie v jiné kategorii jediný či početně vzácný. Pak se tento zástupce stává jakýmsi symbolem (tokenem) své skupiny, je k němu obracena větší pozornost a soustřeďují se vůči němu stereotypy. Tokenové přitahují pozornost právě svou výjimečností ve skupině a pozorovatelé mají tendenci přehánět rozdíly mezi zástupci většiny a tokeny. Zejména charakteristiky tokenů a jejich sociální zařazení je předmětem generalizace a stereotypizace. Tokenové mají tendenci se těmito stereotypům přizpůsobovat, což vede k

sociální izolaci. (Křížková, Pavlica, 2004) Fenomén tokenismu může být jednou ze zásadních příčin malého podílu žen v poměrně prestižní a lukrativní oblasti supervize.¹¹

Genderový pohled na horizontální strukturu sociální práce ukazuje, že muži a ženy preferují jiné oblasti práce. McLean (2003) konstatuje, že muži se nacházejí v pozicích specialistů a v oblastech, spojovaných s tradičními mužskými dovednostmi, kde je vyšší podíl kontrolní funkce. Christie (2001) za takovouto oblast považuje práci s rizikovými a delikventními chlapci, kde se předpokládá, že muži mají vzhledem k jejich „unikátním kvalitám“ vyšší předpoklad pracovat s touto cílovou skupinou. Cílová skupina mladých chlapců je vůbec poměrně zajímavým příkladem, na kterém lze demonstrovat společenské tlaky na uspořádání horizontální struktury sociální práce:

Christie (2001) upozorňuje na určitou schizofrenii, spojenou s výkladem „mužského rolového modelu“. Na jedné straně jsou muži vnímáni jako potenciální hrozba při práci s dětmi vzhledem k předpokládanému riziku sexuálního zneužívání, na druhou stranu mohou čelit tolik obávanému „deficitu otců“. Někteří autoři dokonce uvádějí, že existuje určitý tlak, aby především s cílovou skupinou chlapců, pracovali především muži. Například McLean (2003) se domnívá, že potřeby mužských uživatelů služeb (především malých chlapců nebo adolescentů) mohou být lépe uspokojovány mužskými sociálními pracovníky, kteří jsou schopni poskytnout pozitivní rolový model, dodat životní rovnováhu a zlepšit kvalitu života. Proti tomu se staví autoři jako např. Pringle (2001) nebo Hicks (2001), kteří výrazně kritizují a polemizují s „mužským rolovým modelem“, protože ten zahrnuje implicitní předpoklad, že mužský terapeut je při práci s chlapci vždy lepší. Hicks polemizuje s knihou Huntera *The Neglected Victims of Sexual Abuse*, ve které autor popisuje např. následující strategii, jak pracovat s chlapci, kteří se stali obětmi sexuálního zneužití:

„... vyučuji klienta o mužství. Mužské rituály jsou velmi užitečné, když pomáhám klientovi vytvářet jeho mužství. Setkávám se s klienty v lesích, okolo ohně a vyprávíme příběhy o mužství. Myslím, že muž se naučí to, jak být mužem, nejlépe od jiného muže.“ (upravený překlad)

Hicks (2001) polemizuje s předpokladem Huntera, že nejlepší cesta muže, jak se vyrovnat se zneužitím, je stát se ještě více „opravdovým mužem“. Naopak předpokládá, že taková strategie vede k reprodukci mužské moci a násilí ve společnosti. Hicks naopak navrhuje mluvit o zneužití, dostat ven emoce, které jsou často spojovány s přisuzováním si vlastní viny a zároveň propojit sezení s dekonstrukcí vlivu hegemonní maskulinity na zneužití. Cílem je vybudovat alternativu k hegemonní maskulinitě¹². Je zajímavou otázkou, nakolik se filozofie tzv. „mužského rolového modelu“ vyskytuje v českém kontextu. „Hlad“ po mužích sociálních pracovnících, který z neformálních rozhovorů s manažerkami a manažery v organizacích sociální práce slýchám, lze totiž interpretovat dvojznačně: Buď může jít skutečně o problematizaci feminizace sociální práce a oslavu „opravdového mužství“ skrze podporu

¹¹ České statistiky o poměru žen a mužů v oblasti supervize opět absentují. Subjektivně odhaduji poměr žen a mužů v supervizi deset ku jedné ve prospěch mužů.

¹² Hegemonní maskulinita je dominující formou pojetí mužství ve společnosti. Většinou se předpokládá, že v české společnosti stále přetrvává ideál tradičního muže, který je nezávislý, ovládá druhé, je agresivní a nesmí být ženský. Především postmodernistické feministky vyzývají k hledání nových forem maskulinity, či ještě lépe pluralitě těchto forem. Nicméně první vlašťovky hledání „nového muže“ se začínají objevovat i mezi muži, o čemž svědčí vznik organizace Liga otevřených mužů, která upozorňuje na důsledky mužského „mlčení“ o vlastních problémech a na nerovnoprávnou roli muže coby rodiče.

zmíněného modelu nebo vypovídá o percepci prospěšné diverzity¹³ pomáhajících v sociální práci a vědomí, že diverzita pracovních týmů většinou zvyšuje kvalitu fungování organizací.

Z většiny anglosaských textů také vyplývá, že muži se nacházejí spíše ve veřejné správě a v prestižnějších oblastech, jako jsou např. probace. Annison (2001) popisuje, jak byla ve Velké Británii problematizována invaze žen do oblasti probace. Oproti tomu ženy mají tendenci se orientovat na oblasti neziskového sektoru. Je otázkou, zda lze najít podobný trend u nás. Tuto otázku komplikuje jednak nejasnost prestiže mezi veřejnou správou a neziskovým sektorem a také nejasný podíl mužů a žen na obou sektorech.

Na základě uvedených zahraničních textů lze tedy nastolit hypotézu, že z hlediska „přidělené autority“ ženy mohou disponovat touto autoritou v menší míře než muži, což může být dáno jednak jejich nižší pozicí v organizacích sociální práce a jednak nižším zastoupením v organizacích, které samy jsou zaměřeny autoritativně či více dohledově. Genderovou strukturu sociální práce lze interpretovat například nižšími kariérními ambicemi žen, které produkuje proces socializace, ale také sexismem a následnou vyšší kariérní podporou mužů v sociální práci.

„Přirozená autorita“ a gender

Poslední otázka, kterou se chci zabývat, se týká genderových aspektů „přirozené autority“, která je založena na uznání osobních a profesních kvalit pracovníka/pracovnice ze strany klienta (Musil, 2004). Lze tedy nalézt nějaké rozdíly v tom, jak klienti vnímají a uznávají kvality žen-sociálních pracovníků a mužů-sociálních pracovníků?

Zde jsem se mi nepodařilo nalézt odborné studie přímo z oblasti sociální práce, takže jsem se uchýlila ke genderovým studiím prováděným v oblasti psychoterapie, a uvádím je s vědomím rizika, že se jedná o dvě odlišné profese. Nicméně se domnívám, že i pozorování dyád v rámci psychoterapie může být inspirativní pro zkoumání „přirozené autority“ v sociální práci. Reimer (1984) se domnívá, že existují určitá očekávání klientů dle genderu terapeutky/terapeuta. Felton (1986) sledovala čtyři základní genderové dyády v terapeutickém vztahu a zjistila, že především ženy klientky mají tendenci se podřizovat mužům terapeutům a zbavovat se vlastních kompetencí. Do vztahu mezi pracovníkem a klientkou se tak často přenáší vzorec dominance přítomný v genderovém kontraktu obecně.

Zajímavým předmětem zkoumání je dyáda: terapeutka – klient, která často vyžaduje obrácení rolí genderového kontraktu. Žena se stává tím, kdo drží moc a muž naopak závislým. Uznání autority ženy sociální pracovnice může být pro muže velmi obtížné. Muži, kteří si internalizovali maskulinní kódy, že „opravdový muž“ je nezávislý a ovládá druhé, mohou nést závislost na ženě sociální pracovníci velmi těžko (Janebová, 2007). Uznání „přirozené autority“ ženy pak stojí v cestě řada bariér. To mimo jiné dobře reprezentují následující pořekadla (Šmidáková, 2005):

Když ovládá žena muže, tak je muž pod pantoflem! Když ovládá muž ženu, tak je to v pořádku, protože tak to má být!

Uznání „přirozené autority“ ženy pracovnice ze strany muže klienta nemusí být nutně pouze závislé na osobních a profesionálních kvalitách konkrétní sociální pracovnice, ale značnou měrou ji mohou ovlivňovat právě výše zmíněné maskulinní kódy. Přestože stejné maskulinní kódy vstupují do mužské dyády: sociální pracovník – klient, bývá pro muže podle Felton (1986) takové uspořádání přijatelnější. Naopak závislost na ženě-terapeutce muži interpretovali jako „odmužštění“. Naopak ženy-klientky neměly s respektováním „přirozené

¹³ Mám na mysli diverzitu ve smyslu nejenom genderu, ale také věku, etnicity, sexuální identity apod.

autority“ terapeutek zásadní problémy. Většinou bylo pro tento vztah typické, že byl charakterizován jako sesterský a postrádal zjevnou dominanci.

Předchozí odstavce vybízejí k hypotéze, že muži dostávají díky genderovému kontraktu „přirozenou autoritu“ do vínku tak trochu darem, zatímco ženy musí o „přirozenou autoritu“ (alespoň u klientů mužů) tvrdě bojovat a překonávat řadu stereotypů. Nicméně i toto konstatování považuji za nezbytné přeložit do otázky, která vyžaduje podrobnější prozkoumání v českém kontextu.

Závěr

Zahraníční zkušenosti spíše ukazují, že pro ženy je otázka moci a autority více komplikovaným fenoménem, než je tomu u mužů. Znovu ovšem zdůrazňuji, že bych velmi nerada slepě aplikovala cizí zkušenosti na český kontext. Smyslem mého textu bylo upozornit na přehlížení a ignoraci genderových aspektů v sociální práci. Ať již zkoumání genderu ukáže, že česká sociální práce je skutečně genderově neutrální nebo naopak silně genderovaná, důležité je to, že takové studie mohou pomoci reflektovat další podstatné aspekty profese. Umožní učinit viditelnými věci, které zatím zůstávaly neviditelné.

Domnívám se, že zahraniční zkušenosti ukazují potřebu zabývat se například otázkami sebepojetí žen-sociálních pracovníků a mužů- sociálních pracovníků, vlivu genderu na uznání autority pomáhajících mužů a žen a také vertikální a horizontální genderovou strukturou sociální práce. Vedle toho lze nalézt řadu dalších aktuálních otázek, které v tomto textu zmíněny nebyly, ať se jedná o genderové stereotypy, spojované se ženami-klientkami a muži-klienty, o situaci v oblasti diskriminace lesbických žen a gayů v sociální práci (ať již na straně klientů nebo pomáhajících) nebo o pojetí sexuální etiky v mezi-genderových vztazích.

Rozhodně nebylo cílem tohoto textu dokázat, že muži a ženy jsou odlišní, mluví „jiným hlasem“ a je třeba k oběma pohlavím uplatňovat rozdílný přístup. Rozdíly mezi ženami vzájemně jsou obrovské (stejně jako mezi muži) a tuto pluralitu lidských životů je třeba respektovat. Na druhou stranu, považuji za nebezpečnou také liberálně feministickou iluzi, že muži a ženy mají totožné podmínky pro výkon sociální práce. Hlavním smyslem bylo upozornit na rozdílné aspekty mužské a ženské socializace, které mohou mít individuální dopady na praxi pomáhajících, a učinit tyto aspekty reflektované. Ženy i muži by měli vědět, jakým směrem proces socializace formuje jejich životy, měli by reflektovat diskursivní tlaky ze strany společnosti, měli by být schopni sebereflektovat své vlastní hodnoty v genderové oblasti a jejich vliv na vlastní práci a také by měli být schopni rozšiřovat klientům a klientkám perspektivu zúženou genderovými omezeními (muže podporovat v pečovatelských aktivitách a ženy v sebeprosazování). Domnívám se, že genderová sebereflexe a reflexe by měly být součástí již samotného procesu vzdělávání studentek a studentů sociální práce ale samozřejmě také součástí každodenní praxe posuzování a rozhodování pomáhajících a také procesu supervize.

Použitá literatura

ANNISON, J. Men Probation Officers: Gender and Change in the Probation Services. In CHRISTIE, A. Men and Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave 2001, pp 87-108.

BADINTER, E. XY. Identita muža. Bratislava: Aspekt, 1999.

- CREE, V.E. Men and Masculinities in Social Work Education. In CHRISTIE, A. Men and Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave 2001, pp 147-163.
- DALY, C. An Historical Perspective on Women's Role in Social Work in Canada. In TAYLOR, P., DALY, C. Gender dilemmas in Social Work. Issues Affecting Women in the Profession. Ontario: Canadian Scholars' Press Inc., 1995.
- DOMINELLI, L. Feminist Social Work Theory and Practice. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave, 2002.
- DOMINELLI, L. Analysing Gendered Relations in Social Work: Insights from Feminist Social Work Theory and Practice. HiO-report, 2003, No. 3.
- FELTON, J. R. Sex Makes a Difference How Gender Affects the Therapeutic Relationship. Clinical Social Work Journal, 1986, Vol. 14, No. 2.
- GILLIGANOVÁ, C. Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žena mužů. Praha: Portál, 2001.
- HAŠKOVÁ, H. Poznámka k gender kontraktu v české společnosti 90. let. Gender - rovné příležitosti – výzkum, 2000, č. 1.
- HAŠKOVÁ, H. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen. Gender on-line, 2001, [cit. 10.12.2005]. Přístup z: <http://www.genderonline.cz/tisk.php?id=233>
- HAŠKOVÁ, H., KŘÍŽKOVÁ, A. Překážky a možnosti sladování práce a rodiny: sekundární analýza. SÚ AV ČR 2003.
- HAŠKOVÁ, H. Gender a domácnost – ideály, očekávání a praxe rodičů a jejich dětí. Gender - rovné příležitosti – výzkum, 2004, č. 1.
- HICKS, S. Men Social Workers in Children's Services: 'Will the *Real Man* Please Stand Up'?. In CHRISTIE, A. Men and Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave 2001, pp 49-62.
- CHRISTIE, A. Gendered Discourses of Welfare, Men and Social Work. In CHRISTIE, A. Men and Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave 2001b, pp 7-34.
- JANEBOVÁ, R. Otázky moderní feministické sociální práce: Emancipatorní , nebo genderově specifická sociální práce? Sociální práce, 2005, č. 3, s. 86-98.
- JANEBOVÁ, R. Gender aspekty v sociální práci s rizikovou mládeží. In Riziková mládež v současné společnosti. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006a, s. 52-66.
- JANEBOVÁ, R. Feministické perspektivy v praxi sociální práce. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2006b, roč. 7, č. 2.
- JANEBOVÁ, R. Feministické perspektivy v praxi sociální práce. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2006c, roč. 7, č. 2, s. 10-19.
- JANEBOVÁ, R. Když je klientem muž ... In SMUTEK, M., KAPPL, M. Proměny klienta služeb sociální práce – Social Work Client Metamorphoses. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, s. 317-336.
- KARSTEN, H. Ženy – Muži: Genderové role, jejich původ a vývoj. Praha: Portál, 2006.
- KEPPLER, Z. Gender and Social Work Supervision. The Manitoba Journal of Child Welfare, 2006, Vol. 5, No. 1.
- KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 1997.

KŘÍŽKOVÁ, A., PAVLICA, K. Management genderových vztahů. Postavení žen a mužů v organizaci. Praha: Management Press, 2004.

KUBÍČKOVÁ, K. Matkové: mateřští otcové. Gender - rovné příležitosti – výzkum, 2003, č. 3-4.

LAAN, VAN DER, G. Otázky legitimace sociální práce. Boskovice: Albert, Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 1998.

LAND, H. Feminist Clinical Social Work in the 21 st Century. In VAN DEN BERG, N. Feminist Practice in 21 st Century. Washington: NASW Press, 1995, pp 3-19.

MCLEAN, J. Men as Minority. Men Employed in Statutory Social Care Work. Journal of Social Work, 2003, Vol. 3, No. 1, pp 45–68.

OKAMOTO, S. K. The Function of Professional Boundaries in the Therapeutic Relationship Between Male Practitioners and Female Youth Clients. Child and Adolescent Social Work Journal, 2003, Vol. 20, No. 4.

PEASE, B. Researching profeminist men's narratives: participatory methodologies in a postmodern frame. In FAWCETT, B., FEATHERSTONE, B., FOOK, J., ROSSITER, A. Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives. London and New York: Routledge, 2000, pp 136-158.

PEASE, B. Developing profeminist practice with men in social work. Critical Social Work, 2001, Vol. 2, No. 1.

PRINGLE, K. Men in Social Work: the Double-edge. In CHRISTIE, A. Men and Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave 2001, pp 35-48.

MUSIL, L. „Ráda bych vám pomohla, ale...”. Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004.

RAŠTICOVÁ, M. Mateřská/otcovská výchova dcery a syna z pohledu dvou generací. Gender on-line, 2001, [cit. 20.9.2005]. Přístup z: <http://www.genderonline.cz/tisk.php?id=220>

REIMER, M.S. Gender Differences in Moral Judgment: Implications for Clinical Practice. Clinical Social Work Journal, 1984, Vol. 12, No. 3.

RIGLOVÁ, A., DASTLÍK, L. Příspěvky k genderově senzitivní sociální práci s ženami azylantkami. Organizace pro pomoc uprchlíkům: Praha, 2006.

SALAMON, E. Kdo je zákazníkem sociálních služeb? Sociální politika, 2001, roč. 27, č. 2, s. 6-9.

SEDLÁČEK, L., JANOUŠKOVÁ, K. Jiné mateřství. Gender - rovné příležitosti – výzkum, 2005, č. 1.

ŠMIDÁKOVÁ, A. Ak..., tak... (S trochou nadsadenia), 2005, [cit. 20.9.2006]. Přístup z: http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=5&IDclanok=103

TAYLOR, P. Power and Authority in Social Work. In TAYLOR, P., DALY, C. Gender dilemmas in Social Work. Issues Affecting Women in the Profession. Ontario: Canadian Scholars' Press Inc., 1995.

TAYLOR, P., DALY, C. Introduction. In TAYLOR, P., DALY, C. Gender dilemmas in Social Work. Issues Affecting Women in the Profession. Ontario: Canadian Scholars' Press Inc., 1995.

ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. Praha: SLON 1999.

VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Distribuce a naplnění volného času mužů a žen (reflexe dat z českých výzkumů) Gender on-line, 2001, [cit. 21.9.2005]. Přístup z: <http://www.genderonline.cz/tisk.php?id=207>

VAN DER VLUGT, I. Female social work or gender-specific social work with women and girls? In HESSER, K. E., KOOLE, W. Social Work in the Netherlands: Current Developments. Utrecht: SWP, 1994, pp 18-23.

VAN ELST, T. Gender-specific social work with men and boys. In Hesser, K. E., Koole, W.: Social Work in the Netherlands: Current Developments. Utrecht, SWP 1994, pp 24-34.

WALTON, R.G. Women in Social Work. London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1975.

WARD, L. Men 'winning' caring profession sex war. The Guardian, 2005, July 26.